

УДК 821.161.2-2.09

ЕТИКО-ДУХОВНІ ПОЗИЦІЇ ДІЙОВИХ ОСІБ П'ЕСИ ЛЕСІ УКРАЇНКИ "БЛАКИТНА ТРОЯНДА"

Макарова Т. М.

Криворізький факультет Запорізького національного університету, Кривий Ріг, Україна

У статті розглядаються етико-духовні позиції дійових осіб п'єси Лесі Українки "Блакитна троянда". Шляхом розкриття змісту, форм і функцій категорій "добро", "зло" та "духовність" визначається спрямованість позицій дійових осіб п'єси на добротворення чи злоторення. Дослідниця доводить, що проблема спадковості в п'єсі цього драматурга має різний ступінь етичного та духовного вираження, оскільки кожен її носій по-своєму намагається її вирішити.

Ключові слова: добро, зло, духовність, добротворення та злоторення.

Межа епох завжди вимагає переосмислення існуючих цінностей суспільства, зміни законів, етики та моралі, оскільки зі зміною суспільно-політичних обставин та економічних факторів відбувається докорінне переосмислення моральних норм, правил поведінки, а отже, й змісту та функцій основних загальнолюдських категорій "добро", "зло" і "духовність".

Зразком таких змін і такого оновлення моральних та етичних законів слугує творчість Лесі Українки, зокрема її драматургія.

На цьому вже не раз наголошували дослідники її творчості, хоча оцінки першої багатоактної п'єси авторки виявилися досить неоднозначними, різноплановими, а іноді – й надто критичними.

Так, П. Одарченко, приділяючи особливу увагу джерелам виникнення драми, визначив, що саме використання *"праці Краффта-Ебінга "Учебник психиатрии"* дозволило авторці так чітко *"описати божевілля Люби"* [4, с. 139].

А. Гозенпуд [2] та згодом і В. Гуменюк [3] у своїх дослідженнях підкреслюють слабкість композиційної структури п'єси: вона *"має надзвичайно слабку композицію, (ще Старицький зауважував, що дія, власне, закінчується у третьому акті), образи окреслені невиразно, а деякі навіть трафаретно, діалог позбавлений гострої напруженості й сили"* [2, с. 20].

Та й сама Леся Українка зуміла критично оцінити власний твір: *"Часами у мене з'являється якесь дуже скептичне і суворе відношення до сеї драми, і мені здається тоді, що в ній більше промахів, ніж чого доброго"* [6, с. 112].

А найближчою до розуміння етико-духовної сутності твору постає думка А. Войтюка, котрий, через трактування образу "блакитної троянди", який *"уособлював не лише почуття одухотвореного кохання, але й усю духовно-творчу, гуманістичну сутність людського життя, збігаючись, власне, з найвищим етичним ідеалом"* [1, с. 20] підкреслює його символічний зміст.

Та все ще актуальним залишається процес нашого усвідомлення етико-духовних позицій і принципів дійових осіб п'єси Лесі Українки "Блакитна троянда",

оскільки вже перше десятиріччя третього тисячоліття знову поставило перед людством цілий ряд етичних проблем.

Завданням статті є спроба виявити й охарактеризувати етико-духовні позиції дійових осіб п'єси Лесі Українки "Блакитна троянда".

В основу твору покладено вирішення проблеми спадковості та аналіз способу сприйняття можливих наслідків хвороби не тільки її носіями, а й оточуючими людьми.

Так, Люба імпульсивна та самовпевнена панянка, котра вихована надто свободолюбивою та *"змалку балуваною"* [5, с. 11], – як свідчить одна з інохарактеристик. А головною причиною такого способу виховання стало не слабівілля Олімпіади Іванівни (тітки Люби), а намагання цієї жінки створити такі умови, котрі б допомогли племінниці не відчувати себе самотньою (бо залишилася вона сиротою), та не сприяли б можливості прояву ознак її спадкової хвороби, адже, на думку лікарів, є всі підстави для цього: *"все-таки лікарі лякають"* [5, с. 11]. Тобто, наміри Олімпіади Іванівни в цілому спрямовані на добротворення.

Нестабільність поведінки Люби (*"малювати <...> настільки, щоб повіситись"* [5, с. 14]) зумовлена відсутністю чітких етико-духовних позицій. Саме тому, дівчина порівнює власний процес пошуку зі станом маляра з роману Золя, котрий: *"вішається з розпачу, бо не може барвами малювати свій ідеал. Отож, я знаю, що треба малювати, та не знаю як, хисту бракує!"* [5, с. 15]. Та згодом, у діалозі з Орестом, Люба знецінює попереднє прагнення до необхідності вироблення чітких критеріїв власного ідеалу й гармонії: *"Шкода, на се треба витривалості – не моєї"* [5, с. 15]. А на слова коханого щодо її песимізму – відповідає: *"Зовсім ні, а просто самосвідомість; краще ж завжди дивитися правді в вічі"* [5, с. 15].

Отже, така позиція Люби зумовлює ряд духовних протиріч, які поки що не спрямовані ні на добро, ні на зло.

А головним поштовхом до необхідності пошуку сутності добра та зла для Люби стає осмислення проблеми спадковості й оцінка її наслідків як для життя окремої родини, так і людства в цілому. Дівчина переконана, що душевно хвора людина не повинна створювати родину, оскільки від цього будуть тільки страждати її близькі та рідні: *"О, той, кому загрожує ся страшна хвороба, не повинен би дружитись, се просто злочин!"* [5, с. 16]. А під час діалогу з Орестом Люба уточнює, що насамперед цю істину повинні усвідомити спадкоємці: *"діти таких слабих? Не тільки можуть, а навіть, повинні думати про се..."* [5, с. 17].

Однак саме передчуття в собі ознак спадкової хвороби дає дівчині можливість спрямувати власну діяльність на добротворення, задля уникнення злотворчих наслідків: *"Се добре, що я все це знаю, бо я знатиму, як направити своє життя"* [5, с. 17]. Та й прагнення примусити людство усвідомити всю відповідальність перед майбутніми поколіннями (*"Наше бідне покоління стільки вже ганьби прийняло за необачність, егоїзм, що нарешті задумало поправити свою репутацію і поставило ребром питання про спадковість. Се, панове, варто давньої християнської філософської моралі"* [5, с. 17]) засвідчує альтруїстичний спосіб мислення Любові. Адже "гра із життям" є найстрашнішим злом для цілого людства, свідомість якого все ще залишається духовно невизначеною: *"Спадок – це фатум, се мойра, се бог,*

що мститься до чотирнадцятого коліна. На кого ж він наложить важку руку, той мусить пам'ятати, що за одну хвилину його солодкої втіхи ціле безневинне покоління заплатить страшною ціною. Се, панове, така відповідальність..." [5, с. 18]. І саме тому у світі зло найчастіше стає сильнішим за добро.

Хоча всі подальші міркування Люби знову засвідчують духовний розгاردіаш у її свідомості, оскільки продекларовані нею вище істини не завжди виявляються сумісними з реальним життям ("*всі оці наші заходи, метушіння, все це робиться, аби тільки не сидіти склавши руки. Так це все дрібно, мікроскопічно!*") [5, с. 23], – наголошує Люба) та не витримують перевірки на істинність. І в результаті чого – нові прояви бездуховності: "*Готова згодитись, що краще робити те, що ми робимо, ніж зовсім нічого. Але згодьтесь і ви, що горіти і пломеніти від цього просто смішно!*" [5, с. 23–24].

Та згодом, саме в осмисленні сутності справжнього щастя відчувається спрямованість роздумів Люби на добротворення: "*Бути щасливою самій і дати щастя іншому, що ж тут злого?*" [5, с. 29]. Її розуміння "таємничої" любові порівнюється із почуттями "*Данте до Беатріче*" [5, с. 30]. Однак така чіткість позицій ускладнюється новими пошуками сутності духовності, оскільки життя сприймається нею як гра: "*Кажу ж вам, се все одно. Та навіть і не се, просто самий ризик, от що притягає до гри, от що примушує саму себе забувати <...> без нього все життя людське було б нудне, як осінній дощ. Боятись його – значить, боятись життя*" [5, с. 33–34]. І все це пояснює причину етичних протиріч у свідомості дійової особи та намагання досягнути набутої проблеми шляхом озброєння знаннями: "*Якби люди більш таких книжок читали, менше б було на світі злочинства*" [5, с. 48]. Тобто, Люба знаходиться в стані постійної невизначеності, а ризик виявляється одним із можливих варіантів пошуку відповіді на існуючі запитання.

Позиції дійової особи ускладнюються ще й власною невизначеністю щодо стосунків із Орестом. Передчуття хвороби (згадка про матір, співставлення себе з її фото, та з віковими проявами хвороби цих жінок) примушує Любу бути не зовсім щирою у своїх почуттях, хоча насправді вона кохає Ореста: "*сохне, блідне, не спить по ночах*" [5, с. 48]. Дівчина усвідомлює, що її кохання має руйнуючий початок, оскільки негативна спадковість може зламати життя Ореста: "*я не хочу бути вашим злим духом, вампіром*" [5, с. 53], – підкреслює Люба. Тож, така позиція дійової особи засвідчує все більш чітку вираженість та відповідальність дівчини за життя інших людей.

Однак почуття Люби виявилися сильнішими за передчуття й саме тому, борючись між бажанням не втратити коханого та небажанням передати спадкову муку близькій людині, дівчина все ж таки наважується освідчитись Оресту: "*Я люблю тебе, давно люблю, над життя, над щастя, над усе на світі. Люби мене, я щастя хочу*" [5, с. 54]. Та панна усвідомлює, що задумана ними ризикова гра в середньовічне кохання стала найбільшим тягарем для них обох, а слова Ореста: "*ненормальна любов, вона якась безвихідна...*" [5, с. 31], – виявилися згодом пророчими.

Та неодноразові звинувачення матері Ореста ("се фальшиво і тяжко, гра в якусь надземну любов пристала хіба підліткам" [5, с. 67]) й товариша Мілевського ("слід було подумати про те, як се на інших одіб'ється" [5, с. 89]) остаточно ускладнюють стан Люби. І саме тому дівчина приходить до висновку, що самогубство – це єдиний можливий вихід, котрий міг би розірвати постійні суперечності та протиріччя в її душі, оскільки ризик заради досягнення поставленої мети виявився безперспективним та не виправданим життям. Але доводячи власний задум до логічного кінця, Люба не тільки не змогла уберегти себе від зла, а ще й свідомо спрямувала власні дії на злоторення по відношенню до Ореста, вимагаючи від коханого жертви задля увіковічення любові "блакитної троянди": *"Мовчи... і ти мусиш... за мною... Беатріче твоя... квітка... троянда блакитна... так треба..."* [5, с. 110], – підкреслює дівчина.

Таким чином, Люба, балансуючи на межі між добротворенням і злоторенням та невміло змінюючи духовні позиції, приходить до логічного, хоча й далеко не обов'язкового висновку: позбавити себе і своє оточення від постійних духовних протиріч самогубством.

Складними виступають й етико-духовні позиції коханого Люби – Ореста.

Так, *"молодий письменець"* [5, с. 9] не завжди погоджується з Любою щодо такого рівня сприйняття проявів спадкової хвороби в людини, адже, як засвідчує його діалог із коханою, у будь-якій ситуації завжди є надія на світле та добре: *"Хіба ж се так фатально, що мусить одбиватись на дітях? Може бути так, а може й зовсім інакше"* [5, с. 17], оскільки все можна пояснити *"законом причинності"* [5, с. 18].

Неодноразово під час розмов із коханою Орест намагається переконати її в тому, що досягнення поставленої мети може бути результативним лише тоді, коли існує чітка спрямованість намірів та дій у свідомості людини. Однак і сам він констатує, що здатен втратити цю установку тоді, *"коли мене захопить яка стороння стихійна сила, <...> я трачу розум"* [5, с. 34]. Тобто, ці слова Ореста засвідчують його слабовільність, завдяки якій Любові і вдалося втягнути чоловіка у власну "гру".

Поеднує їх і прагнення до реалізації культу стародавньої любові, зміст якої підкреслюється словами Ореста: *"Се була любов часів "блакитної троянди". Єсть і в наші часи блакитні троянди, але се ненормальні створіння хворої культури, продукт насильства над природою"* [5, с. 30]. Та ні висота тих давніх істин, ні бажання запровадити їх у сучасне життя не пройшли випробування в часі, коли "нова мораль" вимагала інших ідеалів та цінностей. І спрогнозовані чоловіком наслідки такої любові для її носіїв, засвідчили не виправданість (*"се непевна, ненормальна любов, вона якась безвихідна..."* [5, с. 31]) та суперечливість такої форми людських стосунків.

Однак, як виявилось згодом, у відносинах із Любою Орест переслідував також власну мету, адже витоки егоїзму виховані в ньому ще з дитинства: *"Мені миліше тоді ставити на карту своє життя, ніж рятувати чуже"* [5, с. 34], – наголошує чоловік.

Особливо чітко ця риса дійової особи проявляється в період загострення хвороби Люби, коли здатність змагатися один перед одним втрачає свій сенс: *"ти не маєш право віддавати мене в жертву якійсь фантазії, якійсь фікції. Ти ж знаєш, що, кидаючи мене, ти губиш мене з тілом і душою, у мене нічого не залишиться в житті без тебе"* [5, с. 70]. А відчувши втрату стимулу для реалізації власного таланту, Орест ще й намагається звинуватити Любу у своїх нещасть: *"Я тепер нічого не пишу, бо я не маю думок в голові, окрім одної, що ти не моя і що я не можу так жити... Ти хочеш загубити навіки мене, мою славу і все, що я міг зробити, бо я чую в собі вогонь, він міг би дива створити, але ти хочеш вгасити його"* [5, с. 70]. Тож виявилось, що Орест, як і Люба, використовувати одне одного задля реалізації своїх егоїстичних цілей та перевірки на міцність видуманої ними теорії.

Та якщо на початку твору можливість самогубства при відчутті безвихідності ситуації сприймалася Орестом як ознака *"слабодушності"* [5, с. 19], то *"відчувши втрату Люби"*, чоловік ладен наважитись на такий же крок: *"Не думай нічого, не треба, я люблю тебе і любитиму завжди. Нехай загину, все одно, хай серце розірветься – от щастя, не од горя"* [5, с. 109]. Заради утримання почуттів між ними, поет згоден *"перейняти божевілля від Люби"* [5, с. 109] сподіваючись, що їхнє обопільне щастя зможе *"оживити його душу"* та спрямувати їхнє життя на добротворення: *"я знаю, я чую, що мій вогонь прокинеться знову, і ти побачиш, як лаври я складу тобі до ніг, бо все те буде твоє – і сам я, і слава моя..."* [5, с. 108].

Тобто, прагнення чоловіка жити в ім'я іншої людини та здатність пережити з нею і щастя, і горе засвідчує еволюцію позицій дійової особи, котра не тільки змогла знайти в собі сили перебороти егоїстичні наміри, а й власною смертю засвідчила вірність своїм поглядам: *"я піду за нею. Нащо мені жити?"* [5, с. 111].

Отже, п'єса Лесі Українки *"Блакитна троянда"* переповнена такими духовними протиріччями, з яких нібито й виходу немає. Саме тому, Люба та Орест намагаються, ціною власного життя, виправити помилку своїх батьків – вони не бажають примушувати на страждання майбутні покоління. І все це засвідчує спрямованість їхньої діяльності на добротворення, оскільки їм вдається поступово піднятися над здичавілим прагматизмом епохи боротьби за виживання, над паразитично-антидуховними зазіханнями сильніших і підліших на матеріальні блага слабших. І в тій ситуації, коли найсильніші своїми діями спрямовують власні думки на зло, інші (набагато слабші) дійові особи втрачають навіть саме бажання бути високодуховними та обирають легший, бездуховний шлях і спосіб існування.

Тож така неоднозначна етико-духовна інтерпретація позицій дійових осіб у п'єсі Лесі Українки *"Блакитна троянда"* зумовлена різницею історичних, часових та культурних умов розвитку суспільства. Саме тому, і Люба, і Орест ще не здатні самотійно й чітко розцінити спрямованість власної діяльності на добро- чи злотворення.

Список літератури

1. Войтюк А. Проблеми творчості Лесі Українки. – Дрогобич: Коло, 2001. – 74 с.
2. Гозенпуд А. Поетичний театр (Драматичні твори Лесі Українки). – К.: Мистецтво. – 1947. – 301 с.

3. Гуменюк В. Старицький-драматург – попередник Лесі Українки // Гуманітарні науки. – 2003. – №1. – С.44-47.
4. Одарченко П. До генези "Блакитної троянди" Лесі Українки // Записки Ніжинського інституту народної освіти. – 1929. – Кн.9. – С.137-148.
5. Леся Українка. Зібрання творів: У 12 т. – К. – Наукова думка, 1976. – Т.3: Драматичні твори (1896–1906). – 395 с.
6. Леся Українка. Зібрання творів: У 12 т. – К. – Наукова думка, 1977. – Т.10: Листи (1876–1897). – 541 с.

Макарова Т.М. Етико-духовные позиции действующих лиц пьесы Леси Украинки "Голубая роза" /Т.М.Макарова// Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия: Филология. Социальные коммуникации. – 2011. – Т. 24 (63), №1 Ч.2. – С. 274-279

В статье рассматриваются этико-духовные позиции действующих лиц пьесы Леси Украинки "Голубая роза". В процессе раскрытия содержания, форм и функций категорий "добро", "зло" и "духовность" определяется направленность позиций действующих лиц на добродетельность и злодеяния. Автор статьи приходит к выводу, что проблема наследственности имеет разную степень этического и духовного выражения, так как каждый её носителей по-своему стремится её разрешить.

Ключевые слова: добро, зло, духовность, добродетельность и злодеяние.

Makarova T.M. Ethic and spiritual positions of acting characters in the play "Golubaya rosa" by Lesya Ukrainka / T.M. Makarova// Scientific Notes of Taurida National V.I.Vernadsky University. – Series: Phylology. Social communications. – 2011. – V.24 (63), №1 P.2. – P. 274-279

The article of T.Makarova introduces ethics and spirituals interpretations of heredity in positions of the main. By means of revealing the contents, form and functions the categories of "good" and "evil" determine the direction of words, thoughts, actions and the way of behaving of youth and their spiritual estimation of the in heredity problems.

Key words: spirituality, good – making and evil- making.

Стаття надійшла до редакції 23 грудня 2010 року